

Теоријски приступ проучавању ратних искустава

УДК 17.024“364”:355.233.23“364”

Мр Неђо Даниловић, пуковник

Аутор у чланку теоријски разрађује појам искуства у развијању морала војске у рату. То чини из два разлога: прво, зато што је доживљено искуство ратника основни извор знања помоћу којих се може доћи до поузданих показатеља о човековом понашању у борби, и друго, недостатак новије, конзистентне теорије искуства у развоју морала војске у рату као изворишта за човеково практично понашање у оружаног борби.

У уводу чланка, с најопштијег научно-филозофског гледишта, аутор даје теоријско одређење категорија спознаје и праксе, из којих изводи теорију искустава у развијању морала војске у рату. После тога образлаже елементе појма искуство у развијању морала војске у рату (опажање, емоције; сензације, интуиције и вољне радње) и класификује искуство на пасивно (рецептивно), активно (динамичко – креативно), практично (појединачно и групно) и објективно искуство.

Увод

Прикупљање искустава, посебно ратних, веома је сложен поступак, у којем се морају уважавати основне теоријске претпоставке и научне закономерности. Да би неко искуство могло да има одређену сазнајну улогу неопходно је да се у размишљању о њему пође од релевантних теоријских становишта и појмовних одређења категорија спознаје и праксе. Јер, без свести о знањима с којима се уђе у оружану борбу не може се знати шта се у њог практично проверавало. Без теоријског ослоња на те основне појмове, не могу се разврстати лична искуства појединаца и не може им се одредити сазнајни значај. Теорија знања је моменат опште филозофске теорије која садржи најосновније претпоставке сваког могућег знања и сваке теорије.¹

Сазнање (спознаја)

Сазнање (спознаја) јесте делатност којом се открива истина о стварима и појавама. Заснива се на искуству и мишљењу, а резултат тог процеса је знање. С филозофског становишта, сазнање је један од начина спознаје субјект – објект односа. Суштина сазнајног процеса је у томе да он није случајан процес, већ да има сврху. Успоставља се у спе-

¹ Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 229.

цифичном поступку и кроз активни однос утиче на субјект и објект сазнања тиме што их мења, омогућавајући, на тај начин, човеково активно деловање према спољном свету. Према томе, сазнајни процес није једном за увек дат – стално се изнова успоставља и мења. Какав ће бити успостављени однос између субјекта и објекта сазнања зависи и од субјекта и од објекта. У различитим историјским раздобљима човек је до својих сазнања долазио на различите начине и на основу њих стварао себи слику света. У литератури се најчешће наводе следеће врсте сазнања: *здраворазумско, интуитивно, теолошко, филозофско, идеолошко и научно сазнање.*

Пракса

Пракса је полазна тачка теорије сазнања у којој су садржане и из које се анализом могу развити све друге кључне имплицитно дате категорије.² То је делатност којом људи преображавају своју природну и друштвену околину ради побољшања животних услова. У марксистичкој филозофији појам праксе је основна категорија, која обједињава онтолошку, епистемолошку и вредносну (аксиолошку) димензију.

Онтолошка димензија категорије праксе указује на то да је пракса једина врста делатности која је не само прилагођена одређеној историјској ситуацији већ настоји да и ту ситуацију промени и прилагоди потребама човека. Она је увек отворена и садржи могућност новог. Праксу не карактерише само историјска условљеност већ и то да ствара нову средину, нове услове за живот човека и, истовремено, нове потребе и нову структуру људског друштва.

Једна од практичних делатности јесте оружана борба. Припрема и вођење оружане борбе је несумњиво рационалан и сврсисходан процес који се сматра праксом. За праксу уопште, а посебно за праксу оружане борбе, карактеристично је: 1) регистровано и упамћено искуство о протеклим збивањима (ратови и борбе); 2) стална активност на тумачењу појединих ситуација или догађаја који тек у будућности треба да се десе; 3) уочавање различитих могућности промене једне ситуације на основу открића њених структурних и функционалних карактеристика; 4) одлука о ангажовању за остварење могућности која најбоље одговара властитим потребама, и 5) избор начина и средстава за остварење постављеног циља.

Без обзира на то колико се категорија праксе заснива на искуству, она је и непосредно чулна, и увек садржи моменат спонтаности. По томе се и разликује теоријска од практичне делатности. Практична делатност у области оружане борбе нема пред собом познату, рационализовану и поједностављену борбену ситуацију, већ ситуацију по себи, са свим оним што је у њој непознато, необјашњиво, ирационално и много сложеније него што се претпоставља у нашој теорији ратне вештине. У процесу оружане борбе ми нисмо у ситуацији да се по вољи

² Исто, стр. 239.

дистанцирамо од борбене ситуације онолико колико је потребно да се могу применити претходна знања из области ратне вештине, односно стратегије, оператике и тактике као њених грана. Према томе, у оружаном борби се неминовно сусрећемо с препрекама које нисмо очекивали и налазимо на ситуације које нисмо предвидели. Да бисмо их решили, морамо комбиновати планску примену претходних знања са спонтаним реаговањем према карактеру, тежини и озбиљности ситуације. Та спонтаност понашања у борби у процесу сталног чулног суочавања борца с реалностима борбе битна је карактеристика борбене праксе.

Епистемолошка димензија научног знања састоји се у откривању порекла, природе, метода и граница знања о појму праксе оружане борбе. У научној методи спознаје праксе оружане борбе најважније је да се обезбеде: 1) објективност, 2) систематичност, 3) општост, и 4) поузданост сазнавања елемената борбене праксе који су претходно извођени. Ту спадају: непосредно чулно искуство борбе као специфичне друштвене ситуације, историја борби (ратова) и других облика оружане и неоружане практичне делатности и општа антрополошка теорија.

Човеково непосредно чулно искуство у процесу оружане борбе садржи: 1) свест о циљу рата, односно свест о потреби извођења конкретне борбене акције; 2) свест о врсти операција и задатака које треба обавити да би се остварио постављени циљ; 3) непосредни доживљај напора који се улажу у процесу остваривања циља, и 4) стално поређење постигнутих резултата у борби с унапред постављеним циљем борбе, боја или операције, и на основу тога непосредно спонтано одлучивање о потребним корекцијама. Непосредна чулна свест која садржи све те компоненте чини *практично борбено искуство*, које је основни и најдиректнији извор самосазнања о пракси оружане борбе.

Поред онтолошке и епистемолошке, савремени појам праксе има и *аксиолошку (вредносну) димензију*. Све три димензије праксе су неодвојиве једна од друге и, уз одређене специфичности, постоје и у пракси оружане борбе.

Пракса оружане борбе је шира од искуства јер обухвата и чулно искуство. Сви елементи борбеног искуства, као што су: сензације (чулни доживљаји), емоције (психички процеси који одражавају лични однос борца према објективним збивањима у оружаном борби), интуиција (сагледавање бити неке борбене ситуације неприступачне и чулном опажању и рационалном мишљењу) и вољни импулси (нагло, интензивно и краткотрајно подстицање борца на борбену активност) могу да се доживе само у пракси оружане борбе. Зато је она полазиште теорије сазнања ратне вештине, а практична искуства су најадекватнија основа за објашњење свих категорија непосредног сазнања из оружане борбе.

Појам искуства

Под искуством, у најширем смислу, треба подразумевати „различите психичке доживљаје субјекта у датом интервалу времена“.³ Таково

³ Исто, стр. 370.

искуство је саставни део свакодневне човекове делатности, у коју се убраја и оружана борба. У пракси оружане борбе људи испољавају своје доживљаје, представе, слике маште, емоције и вољне импулсе, који заједно чине њихова ратна (борбена) искуства. У рату и оружаној борби пракса је једина веза борца с објективном ратном стварношћу и једини критеријум истинитости теоријског сазнања о оружаној борби, а практична искуства су најадекватнија основа за објашњење непосредног, у борби стеченог сазнања.

Учествујући у оружаној борби војници и старешине не констатују само пасивно оно што се налази у њиховом визуелном, аудитивном и тактилном пољу већ и доживљава снажна осећања. Тумачећи опажаје, додају им елементе своје маште и, под утицајем онога што су у борби доживели, модификују и саме опажаје. У таквом искуству тешко је утврдити искуствене чињенице, јер су променљиве и субјективно обојене. Зато је у процесу научног истраживања искустава у развијању и одржавању морала војске у грађанском рату на простору претходне Југославије неопходно да се искључе сви елементи искуства осим чулног опажања. Јер, чулно опажање је једини део искуства који је релевантан за утврђивање објективних искуствених чињеница, које су конкретни објективни догађаји које, у одређеним условима, може да опази сваки војник и старешина нормалних чула, под условом да искључи своја предубеђења, афекте, практичне интересе и друге ирационалне чињенице.

Искуством се стичу представе о збивањима у оружаној борби, које могу да буду више слике (ближе опажају) или апстракције (ближе појму). Важно је да те представе о учешћу у оружаној борби буду резултат више пута поновљеног концентрованог искуства помоћу издвајања и задржавања једних и занемаривања других елемената. Зато, када се говори о искуству из оружане борбе морају се веома пажљиво разликовати чулна опажања процеса и догађаја те борбе и свест о властитим психичким доживљавањима, с једне стране, и наше мишљење о свему томе, с друге стране.⁴ У противном, нећемо бити сигурни да ли говоримо о искуству или о нашим размишљањима о протеклим ратним збивањима.⁵ Управо таква искуства стекли су многи официри и војници учесници грађанског рата на простору претходне Југославије.

Основни елементи искуства

Опажање

Сваки човек одржава везу са спољним светом помоћу чулних органа. Наиме, чулни органи су прозори кроз које човек гледа на свет око себе. У психолошкој теорији наводи се да се око деведесет одсто тог човековог општења са спољним светом одиграва преко чула вида,

⁴ Исто, стр. 371.

⁵ Душан Вишњић, „Нови гласник“, бр. 3, Београд, 1993, стр. 9–13.

а преосталих десет одсто преко чула слуха и осталих чулних органа. Код животиња та се веза одржава претежно преко чула мириса.

За развој човековог психичког живота неопходне су информације из спољне средине. Мозак, без чулних података, није довољан за развијање психичког живота. Те информације човек сазнаје помоћу својих чула, у чијем се осетном анализатору региструју дражи, као физички процеси, и надражаји и осећаји, као физиолошки и психички процеси.⁶

Осет је најједноставнији сазнајни психички процес. У суштини, то је субјективни доживљај деловања подражаја из спољног света и властитог организма на чулне органе. Осет је, дакле, елементарна психичка функција и само једна етапа у процесу опажања.

Опажање је сложенији психички процес, у којем, поред чулних органа, учествује цео мозак. То је психички процес у којем су тесно везани осет и искуство. Опажање је креативни акт којим субјект преображава, селектира и тумачи нова чулна искуства према свом претходном искуству и мислима.⁷ Док је осећај само субјективно одражавање особина предмета (на пример, посматрамо авион са његовим својствима – облик, величина, боја, наоружање и друге карактеристике), опажање је препознавање предмета у целини („То је авион“). Осет и опажање су етапе чулног сазнања и предуслов су логичког мишљења (сазнања). Опажање је, заправо, чулно сазнање, док је мишљење основа логичког сазнања, које је виши степен сазнања уопште. Тачност опажања зависи од три групе чинилаца: физичких карактеристика дражи, физиолошких стања организма и психолошких чинилаца. Од физичких карактеристика дражи на тачност и прецизност опажања најзначајније утичу: интензитет, трајање и организација елемената дражи. Најважнији чиниоци који нарушавају физиолошку равнотежу у организму и доводе до слабљења вредности опажаја јесу: глад, жеђ, умор, неиспавање и токсикоманија (алкохолизам и наркоманија). Од психолошких чинилаца који учествују у стварању опажаја значајни су: перцептивна оријентација, потребе, мотивација, емоције, ставови, култура и систем вредности.

С обзиром на садржај опажаја, у литератури се наводи више врста опажања: опажање простора, опажање времена, покрета и промена, као и опажање других људи или социјално опажање. Према начину опажања, могу се разликовати три типа опажања: аналитички, синтетички и аналитичко-синтетички тип опажања.⁸

На основу наведеног, опажање (перцепција) је веома сложена форма психичког живота, у којем, поред елемената објективно опажених чињеница, има и низ мање или више субјективних елемената који зависе од анатомске и физиолошке структуре чулног апарата и претход-

⁶ Јован Марић, *Клиничка психијатрија*, „Савремена администрација“, д.д., Београд, 1992, стр. 9–13.

⁷ Михаило Марковић, *исто*, стр. 372.

⁸ Драгољуб Арнаутовић, Љубомир Касагић и Десимир Пајовић, *Војна психологија*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 50–55.

ног искуства јединке, затим од мисли и предубеђења који учествују при интерпретацији опажаја, као и од просторно-временског система и класификације боја и језика, односно, од целокупне културе одређене средине.⁹

Дакле, међу субјективним чиниоцима који утичу на интерпретацију опажаја треба разликовати две врсте: једни су индивидуалног карактера, други зависе од опште културе средине у којој живи субјект.¹⁰ Први извор субјективности у одражавању спољне околине јесте људско искуство, а други извор је лично обојени емоционални став при опажању. Типичан пример за то је опажање протицања времена. На пример, чини нам се да време у борби брже пролази него у позадини фронта, где се не дешава ништа значајно и занимљиво. Најбрже пролази време које човек утроши на обављање опасних борбених задатака, а у таквим условима је већина професионалних војника и старешина у рату.¹¹ Управо у борби, као специфичној друштвеној ситуацији, често настају, услед различитих узрока, поремећаји у опажању. Најчешћи облици поремећаја опажања у борби су *илузије* и *халуцинације*.

Илузије

Илузије су погрешно опажање објективних својстава предмета које се могу јавити у области свих чула. Борац са илузијама региструје реално постојећи предмет у борби, али га погрешно препознаје, па уместо жбуна види непријатељевог војника, уместо хумке препознаје тенк, уместо заглашујућих звукова топовских граната чује дивну мелодију, уместо ашовчића у руци види пушку итд. Илузије се јављају услед настанка посебних афективних стања (на пример, страха), али и услед лоших услова за опажање, као што су: недовољна осветљеност, замор, неиспаваност, тишина, усамљеност, стање ишчекивања и неизвесности, и слично. Нарочито се јављају код људи склоних честим интоксикацијама алкохолом и дрогама.¹²

Халуцинације

Халуцинације су поремећени опажајни доживљаји за које нема објективног, спољњег подражаја. Човек реално види предмет, чује звук и осећа мирис иако они објективно не постоје. Халуцинације су могуће у области свих чула. У литератури се наводе као оптичке (виде се ситни или крупни предмети, мишеви, бубе, човечуљци итд.), акустичке (чују се шумови или речи и реченице), мирисне (осећају се обично непријатни мириси, гасови или бојни отрови којима халуцинираног борца покушавају да угуше), чула додира (неке бубе ходају по леђима), чула укуса (отрована храна која изазива чулне телесне симптоме итд.).

---

⁹ Михаило Марковић, *исто*, стр. 374.

¹⁰ *Исто*, стр. 373.

¹¹ Јован Медић, *Клиничка психологија*, „Савремена администрација“, д.д., Београд, 1992, стр. 10.

¹² *Исто*, стр. 11.

С обзиром на осетна подручја, најчешће се јављају акустичке и оптичке халуцинације, при чему гласови могу да долазе из властитог тела али и из околине, из зидова, врата, тенка, авиона итд., и могу да се тумаче као властите гласне мисли или да их неко натура или краде. Ређе су халуцинације у области мириса и укуса, а када до њих дође обично се јављају као мирис трулежи, цркотине или леша, или као укус отрова у јелу и пићу.¹³

Халуцинације су увек знак душевног обољења – психоза, а на основу њих долази до отуђења човека од реалне стварности. Оне се најчешће јављају у одређеним периодима дана, на пример ноћу или у специфичним околностима. Могу да се јаве и код здравих особа, односно људи који не болују од психозе. То су тзв. псеудохалуцинације које могу да се јаве код бораца којима је ампутирана рука или нога, а они халуцинирају као да ти органи постоје, да их сврбе или да се померају.

Емоције

Сваки доживљај војника у борби, свака мисао и сваки облик понашања емоционално су обојени. Да није емоција човек не би могао да буде ни радостан, ни тужан, не би могао да воли, да мрзи, да се плаши и живот би му био посве монотон. Захваљујући емоцијама војник се после тешке борбе диви цвету који је нашао на пољани преораној гранатама, неустрашиво јуриша на утврђења, испољава мржњу и бес према непријатељу, радује се победама и тугује због пораза. Једноставно, човек у борби уз помоћ емоција доживљава догађаје као пријатне или непријатне, веселе или тужне, привлачне или опасне. Својим интелектуалним процесима човек сазнаје објективну ратну стварност, а емоционалним процесима је вреднује као повољну или неповољну, безбедну или небезбедну, мање или више ризичну итд.

Емоције ратника су психички процеси помоћу којих доживљавају свој однос према предметима и појавама у зони извођења борбених дејстава, као и према сопственим поступцима и појавама психичког живота. Емоције ратника настају као последица деловања дражи из спољашње средине или из сопственог организма, а њихов интензитет зависи од интензитета дражи, неочекиваности појаве и њеног значаја за борца. На квалитет емоционалних доживљаја, осим својства дражи, утиче и психолошко стање ратника.

Познати психолози Креч и Крачфилд дефинисали су емоције као „узбуђено стање организма које се манифестује у облику емоционалног доживљаја, понашања и физиолошких промена у организму“.¹⁴ У дефиницији су садржане барем три основне карактеристике емоција: субјективност, ангажованост симпатичког и парасимпатичког нервног система и актуелност. Значајна карактеристика емоција је и у томе што

¹³ Драгољуб Арнаутовић, Љубомир Касагић и Десимир Пајовић, *исто*, стр. 59.

¹⁴ Д. Креч и Р. Крачфилд, *Елементи психологије* (превод), „Научна књига“, Београд, 1976, стр. 237.

доведе до физиолошких промена у организму (убрзано дисање, бледило, знојење, сушење уста, укоченост мишића, и слично) које су веома изражене, нарочито код емоција страха и гнева. Осим тога, емоције доводе и до органских промена, које се манифестују повећањем шећера у крви, поремећајем у функционисању органа за варење и променама у општем метаболизму организма.

У оружаном борби веома је важно познавање спољних манифестација емоције страха ради лакшег откривања уплашених војника и старешина. Те манифестације су физиолошки веома сличне код свих људи у борби, без обзира на њихову етничку, верску, националну и расну припадност. Познавање природе основних емоција, њиховог настанка и могућности контроле понашања војника у стањима великих емоционалних узбуђења које доноси борба, посебно је важно за старешине. Јер, рат и оружана борба су специфичне друштвене ситуације у којима се човек сусреће са многим опасностима. Нигде се у животу толико јако не испољавају и не преплићу различита емоционална стања – мржње, страха, одушевљења, родољубља, срџбе, туге и гнева – као код припадника војске који се боре за одбрану своје отаџбине. Зато се с разлогом каже да је рат „згуснути живот“ који изазива нова осећања, која човек никада до тада није доживео, што мења смисао његовог живота.

Најчешће психичке реакције на ратне опасности су несигурност и страх, а у тежим видовима кукавичлук, паника и други облици неприлагођеног понашања. То су екстремни облици човековог понашања, којима не подлежу сви, већ мањи број најслабијих бораца. Рат, ипак, код већине припадника војске буди патриотска осећања и развија мотивацију и жељу за победом. Дакле, рат изазива веома снажне емоције, чији су интензитет и смер различити, почев од патриотизма, преко љубави и радости, до мржње, страха и бола. Према мишљењу познатог психолога Боринга емоције су „снажни експлозив који ослобађа латентну човекову борбену снагу“. Оне помажу људима да лакше поднесу велика физичка оптерећења изазвана због дуготрајног учешћа у борбеним дејствима, често и уз недостатак хране, воде и других органских потреба. Тако, на пример, захваљујући позитивним емоцијама, војници у борби лакше подносе бол, а у замореној јединици на нови борбени поклич људи заборављају на умор.

Истраживања су показала да се емоционална понашања лако преносе на друге људе и да од њих све више зависи успех у борби. Зато позитивни примери понашања старешина у борби, њихова брига о људима и посебно, њихова храброст, одлучност, смиреност и сигурност веома подстицајно делују на емоционалну стабилност и позитивна осећања бораца. Својим односом према војницима старешине могу много да утичу на стварање емоција које покрећу људе на позитивно понашање. То је чињеница коју старешине у свим ситуацијама морају да узимају у обзир, тим пре што емоције снажно утичу на борбени морал појединаца и јединица. Јер, како је рекао Александар Бек, радост

победи може људе „дићи до небеса“, а горчина пораза створити малодушност и незадовољство. „Онај ко није осетио радост победе над непријатељем, тај не зна за највећу и најватренију радост“.¹⁵

Сензације

Појам *сензација* није целовитије теоријски заснован. Према *Лексикону страних речи и израза*, *сензација* – (нлат. *sensatio*) значи психички осет, осећај, утисак који се добија од енергије из спољашњег света (*супер рефлексија*); фиг. узбуђење, ствар или појава која изазива узбуђење, новост која скреће општу и велику пажњу, занимљив догађај.¹⁶ У свакодневном говору појмом сензација означава се оно што изазива узбуђење, догађај или вест са садржајем који никог не оставља равнодушним. У другим језицима значење тог појма се приближава изразима осет, осећај или чулни податак.¹⁷ Поред тог појма у психолошком речнику наводи се и мноштво других појмова којима се објашњавају суштина и сложеност тог психичког процеса, као што су:

– *сензационалан* – (нлат. *sensationalis*) човек (војник) који изазива узбуђење. Човек (војник) који је узбудљив (који изазива узбуђење, узбудљив);

– *сензибилан* – (нлат. *sensibilis*) човек (војник) који је опаљљив, осетан, приметан, запажљив; осетљив, способан за примање утисака, способан за осете; осетљив, пун осећања, нежан;

– *сензитиван* – (нлат. *sensitivus*) способан да осети, осетан, чулан, осећајан; који се оснива на опажању, чулном опажању (сензацији);

– *сензибилитет* – (нлат. *senzibilitas*) осетљивост, способност опажања осетом; појачана чулна осетљивост, осећајност, чувственост, нужност осећања;¹⁸

– *сензуализам* – (нлат. *senzualis*) јесте филозофско учење које целокупно сазнање своди на чулне доживљаје, па ипак оставља једну начелну активност: пажњу, фигуративно речено, склоност ка чулном уживању. Или, то је доктрина према којој психички живот почива на чулном искуству као једином извору сазнања. Према том учењу, нема ничег у разуму што претходно није било у чулима. Заговорници те доктрине заступају мишљење да је човек неисписана табла, способан онолико колико то допушта индивидуално чулно искуство.¹⁹

– *сензуално* – *чулно*, оно што се односи на реакције и искуство чула. Има конотације похотљивости и примитивних задовољстава.

¹⁵ Наведено према књизи Драгољуба Арнаутовића, Љубомира Касагића и Десимира Пајовића, *Војна психологија*, исто, стр. 109.

¹⁶ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, стр. 833.

¹⁷ Драган Костић, *Психолошки речник*, „Савремена администрација“, Београд, 1971, стр. 505 и 506.

¹⁸ Исто.

¹⁹ *Сензуализам* као филозофски правац је дефинисан у антици у оквиру Епикурове и стоичке филозофије. Посебно је актуелизован у периоду ренесансе, а затим се јавља као посебан правац – емпиризам. Значајно је утицао на

Интуиција је један од саставних елемената појма искуство, али је недовољно теоријски истражен. У домаћој и страниј литератури тај појам се само узгред помиње, тј. нигде се засебно теоријски не образлаже. У *Лексикону страних речи и израза* појам *интуиција* (лат. *intuer* – сагледам, опазим – нлат. *intuitio*) с филозофског становишта означава непосредно опажање, непосредно увиђање, духовно гледање, непосредно стечено сазнање, тј. оно до којег се није дошло путем искуства или размишљања (рефлексије), непосредно доживљавање стварности, „откривање које се развија из човекове душе“ (Гете), а у свакодневном говору тај појам означава: наслућивање, предосећање и слутњу.²⁰ У *Психолошком речнику* појам *интуиција* означава непосредно опажање и увиђање, сазнање мимо резоновања; „осећај“ за истину који се пречицом и готово тренутно доживљава.²¹ Док, појам *интуиционизам* (нлат. *intuitio*) означава учење о интуицији као најглавнијем и најпоузданијем извору сазнања.

У филозофској и психолошкој литератури није спорно постојање акта интуитивног сазнања, већ његово образложење. Део објашњења је заснован на метафизичкој природи интуиције, све до препознавања божанске воље у њој. У психоанализи се интуиција објашњава односом несвесног и свесног дела личности, тј. продором несвесног, које је претходно извршило одређени „рад“, у свест личности, што се доживљава као готово сазнање. У стручној литератури, ту и тамо, помињу се специфични облици интуиције: уметничка, научна, политичка, полицијска, официрска, итд..., и то увек, мање-више, са примесама стваралачког чина.²² Са становишта ратног искуства у области развијања и одржавања борбеног морала посебно је значајна *официрска*, односно *старешинска* интуиција, која у армијској и широј јавности, упркос бројним и разноврсним објашњењима, није довољно научно разматрана. Чак није проверена ни поузданост емпиријског податка да је израженија код виших официра, што се у широкој армијској јавности прихвата као неспорна чињеница. На основу досадашње ратне праксе такав искуствени податак треба узети у обзир, али остаје спорно колико је реалан.

Интуиција се у иностраној војној литератури приписује људима (официрима) с високо развијеним интелектуалним способностима. Тако у својој студији *Експерти за вођење рата* Ц. А. Пикарт главним способностима за руковођење сматра интуицију и способност предвиђања у борби. Истовремено, поставља практично питање како да се утиче на формирање таквих способности код старешина. У истом делу,

---

развој експерименталне психологије. Почетком 20. века утицао је на развој емпиријске психологије, као и на радикални бихевиоризам, а тридесетих година изгубио је утицај у психологији.

²⁰ Милан Вујаклија, *исто*, стр. 360.

²¹ Драган Костић, *Психолошки речник*, друго допуњено издање, „Савремена администрација“, Београд, 1991, стр. 234.

²² *Исто*.

Пикарт подсећа да су научници утврдили да „основу за развијање интуиције и способности предвиђања догађања у борби чини висока стручност, односно стицање богатих (врхунских) знања о ратовању“.²³

Са становишта извођења искустава у развијању и одржавању морала војске у рату посебно је значајно Пикартово схватање односа интуиције, одлучности и храбрости у борби. Тај аутор наглашава да само интуитивне старешине могу да антиципирају ток ратних догађаја и испољавају одлучност која им помаже да у пракси делују брзо и тако утичу на крајњи исход борбе. Према његовом мишљењу, то пресудно утиче на смањење (отклањање) збуњености код старешина и испољавање иницијативе и смелости у борби.²⁴

Познати војни теоретичар Карл фон Клаузевиц, у свом делу *О рату*, наглашава особину генијалности код појединих официра, наводећи да они који поседују ту интелектуалну способност увек испољавају два неопходна квалитета: „... прво, то је једна врста интелекта који чак и у најнејаснијем часу задржава трачак унутрашње светлости који води истини, и друго, храброст да се следи та слаба светлост, ма куда она водила“.²⁵ Дакле Клаузевиц у тумачењу генијалности на прво место ставља квалитет интелекта, а на друго – квалитет темперамента, који назива одлучност. Под одлучношћу Клаузевиц подразумева „храброст да се преузме одговорност, храброст упркос моралним искушењима“.²⁶ Према њему, храброг и одлучног старешину карактеришу присутност духа, која му омогућава да изађе на крај са случајним, непредвидивим догађајима у току оружаног сукоба, и снага воље, којом превладава пораз, односно катастрофалан преокрет догађаја. Под тим квалитетима подразумева: непоколебљивост карактера, хладнокрвност, самоконтролу и емоционалну стабилност у стресним ситуацијама. Тим квалитетима личности војних команданата у рату Отис Греј додаје проицијивност, тј. способност да се замисли, односно скоро спонтано формира ментална слика онога што треба да буде обављено, и одлучност, коју дефинише као непоколебљиво деловање храбрости. Те особине, према њему, обезбеђују успех у борби, а кроз историју ратова поседовале су их само велике војсковође.²⁷

Братислав Петровић сматра да је *интуиција* својствена само личностима са високом коефицијентом интелигенције. Преведено на војни речник, „то је способност високо интелигентних официра да на основу малог броја информација брзо схватају суштину задатка, процењују ситуацију и доносе одлуке“. Тај став одражава суштину интуитивне способности и интуитивног мишљења официра у борби који су својствени само мањем броју старешина с високо развијеним интелектом.

²³ Jose A. Picart, *Ehper Warfighters with Battlefield Vision*, „Military Review“, 1991. № 5 (превео Зоран Килибарда).

²⁴ Исто.

²⁵ Цитирано према: G. Otis, *Developing Military Genins*, „Military Review“, 1989, № 11 (превео Зоран Килибарда).

²⁶ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.

²⁷ Греј Отис, исто.

Један од важних елемената појма искуство јесте и вољни импулс, односно *вољна радња*, за коју је, као елемент искуства, неопходно постојање жеље, тј. потребе да се нешто уради. Жеља је резултат виталних и социјалних нагона (повезаност са мотивима), а одлука да се вољна радња реализује резултат је човекове свести. Конфликти између мотива и жеља су основа многих поремећаја вољне активности (борба мотива, одбацавање или прихватање жеље, одлагање жеље итд.).²⁸ Сваки вољни процес има неколико етапа. Прва етапа је јављање побуде (појава мотивације, борба мотива, размишљање, одмеравање и формирање одлуке), друга је доношење одлуке и планирање њеног извршења, а трећа фаза је извршење одлуке.²⁹ Постоји више облика поремећаја воље и вољних радњи, а неки од њих су:

– *слабост воље (хипобулија) и потпуно гашење воље (абулија)*, које се манифестују губитком енергије и неспособношћу бораца за даље учешће у борби;

– *сугестибилност*, која се огледа у некритичком прихватању туђих ставова. Обично се јавља код војника на основу јаке емоционалне везе са старешином као објектом идентификације, затим код хистеричних војника и војника с оштећеном интелигенцијом (тзв. доцилни – послушни дебили),³⁰

– *колебљивост воље (амбиваленција и амбитенденција)*, која настаје у сукобу супротних мотива, при чему борац остаје неодлучан, односно не може да донесе одлуку. Јавља се код шизофреничних особа, а и код бораца са неким облицима ратних неуроза и поремећаја личности;

– *кататони поремећаји*, који се јављају у облику *кататоног ступора* – лишене вољне активности, када поремећени борац лежи као лутка или укочен стоји, не говори, не узима храну и не реагује на спољне дражи иако је свега свестан. У том стању може да остане данима, па и недељама, а некада изненада може да скочи, виче, удара, ломи, убија итд. Кататони поремећаји се јављају и у облику *ехопатије*, када поремећени борац понавља радње које види, без контроле воље понавља речи свога друга или старешине (*ехолалија*), понавља туђе покрете (*ехопраксија*) или понавља мимику саговорника (*ехомија*); затим у облику *каталепсије* – нарочите укочености мишића, *пасивног и активног негативизма* – опирања да се изврши неко наређење или поступања супротног од наређеног, *стереотипије* – бесмисленог понављања неке радње или покрета; *пренемагања* – упадљивог и неуобичајеног начина мимике, говора или геста, и у облику *бизарности* – чудног и упадљивог начина понашања које указује да је реч о душевно оболелом војнику или старешини;

²⁸ Јован Марић, *исто*, стр. 31.

²⁹ *Исто*.

³⁰ *Исто*.

– *импулсивне радње*, као посебни поремећаји воље, када поремећени борци изводе неке акције или радње без икакве контроле воље и без процеса мишљења;

– *аутоматска послушност*, која се манифестује кроз апсолутну послушност поремећеног (шизофреног) борца у обављању туђих налога и наређења.³¹

Врсте искуства

У научно-филозофској теорији разликују се две врсте чулног искуства. Једно је *пасивно*, и углавном рецептивно, а друго је *активно*, динамичко и креативно, односно, како га већина аутора назива, *практично искуство*. Пасивно искуство је у свим случајевима простог посматрања, нарочито када је реч о посматрању веома удаљених објеката, док се активно искуство доживљава у свим случајевима практичног деловања, па и оружаног борби. У прошлости се обично узимало у обзир само пасивно чулно искуство, што је причињавало велике тешкоће приликом објашњења како да се на основу конкретног искуства закључи било шта о чињеницама објективне стварности.³² У општој материјалистичкој теорији сазнања говори се о директном и индиректном сазнању. Директно сазнање се стиче у свакодневном животу, када о објектима стварности постоји непосредно знање, док индиректно сазнање постоји у науци, па се знање о објективној стварности стиче тек посредним путем.³³ У свакодневном животу обично говоримо о директном сазнању објеката, јер сазнање тих објеката није високо развијен апарат дискурзивног мишљења. До свести о њима долази се непосредним опажањем и интуицијом у процесу практичног деловања. У процесу оружане борбе то су, у ствари, представе о човековом држању и понашању. Представе о сопственом понашању и понашању других људи у оружаног борби садрже многе индивидуалне елементе, који варирају од човека до човека, зависно од њихове аперцепције и конкретних услова борбе.³⁴

Са становишта научног третирања искустава из оружане борбе много већи значај имају индиректна сазнања, у којима се уопштавају и коригују индивидуалне и варијабилне представе. Тек тада се може говорити о научном приступу и проучавању искустава људи из сваке практичне делатности, па и оружане борбе. Ипак, без директног сазнања не би било ни индиректног сазнања, јер се тек на нашим непосредним сазнањима о држању и понашању појединца у борби гради целокупни фонд нашег знања о објективним појавама практичног људског понашања у процесу оружане борбе.

³¹ Исто, стр. 31 и 32.

³² Михаило Марковић, исто, стр. 371.

³³ Михаило Марковић, *Дијалектика теорије значења*, „Нолит“, Београд, 1971, стр. 198.

³⁴ Исто, стр. 204.

Да би се стекло директно знање о понашању људи у борби недовољно је чулно искуство, односно само рецептивно доживљавање њихових чулних утисака о борби као специфичној друштвеној ситуацији. Основа за директно сазнање о човековом понашању у борби може да буде само једно динамичко и креативно искуство које борци доживљавају у процесу оружане борбе. Та врста искуства у литератури се назива *практичним искуством*,³⁵ а његови елементи су: 1) свест о извесном циљу; 2) свест о начину остварења циља; 3) свест о делању, и 4) свест о резултатима делања. Ти елементи чине целину практичног искуства из оружане борбе, у које спада и искуство из области развијања и одржавања борбеног морала.³⁶

Само целовит опажај – снажна свест војника и старешина о циљу рата и сваке конкретне борбе, боја или операције, о значају доследне примене доктринарних ставова стратегије, оператике и тактике или аутентичних оригиналних поступака (лукавство), уз високо мотивисано, активно, храбро и пожртвовано лично ангажовање у борби, и о свом доприносу у тој борби – омогућава успешно обављање борбеног задатка и остварење постављеног циља уз минималне губитке. При томе, сваки борац, с једне стране, непрестано опажа ефекте свог деловања и региструје сваку промену у свом понашању, а те промене, с друге стране, непрестано оцењује и упоређује с постављеним циљем. Уколико је задовољан, он продужава своје борбено ангажовање, а уколико није, коригује своје понашање или утиче на промену циља акције, или, најзад, обуставља даље ангажовање у борби и дезертира. Постоји више класификација практичног искуства, а у литератури се најчешће помињу *појединачно (индивидуално) и групно искуство*.

Појединачно (индивидуално) искуство

Под тим искуством се обично подразумева нешто потпуно субјективно, веома променљиво и, с обзиром на извесне елементе тог искуства – непоновљиво. То је, у суштини, искуство једног човека, условно названо *индивидуално искуство*.³⁷ На пример, практично искуство сваког појединачног војника и старешине учесника грађанског рата на простору претходне Југославије.

Без обзира на то што је појединачно искуство субјективно обојено, променљиво и непоновљиво, у комуникацији с искуством других појединаца оно претпоставља постојање неких интерсубјективних елемената у самом искуству. Ако у вишим формама менталне делатности има нечег инваријантног, објективног и својственог целој једној војсци, онда

³⁵ Исто, стр. 198.

³⁶ Исто, стр. 198–204.

³⁷ Исто, стр. 243.

је природно да се претпостави да се његови зачеци налазе већ у најелементарнијим појединачним искуствима сваког војника и старешине.

Групно искуство

Групно практично искуство је збир индивидуалних искустава мање или веће социјалне групе, па и целе друштвене заједнице. Када је реч о ратном искуству, то је *практично искуство једне групе бораца, посаде неког оруђа, целог одељења, вода, чете – батерије, батаљона – дивизиона, пука, бригаде, дивизије, корпуса, армије и целе војске*. Дакле, то није само прост збир индивидуалних искустава војника и старешина са свим субјективним датостима, већ су то *доживљене релативно идентичне и интерсубјективне искуствене чињенице о понашању и држању човеком у оружаном борби ослобођене субјективних предубеђења, афеката, практичних интереса и других ирационалних чинилаца*.

Објективно искуство

Ако се искуство схвати искључиво као индивидуално и субјективно, с правом се поставља питање да ли такво искуство може да послужи за градњу било каквог поузданог мисаоног система о постојању објективног искуства. У пракси и научној теорији потврђено је да у искуствима једне групе људи и припадника једне професије, на пример, војничке, постоје релативно истоветни, интерсубјективни елементи, који су независни од појединачне свести члана групе, али не и од њихове колективне свести. Скуп таквих инваријантних искуствених елемената који су, на пример, доживели припадници Војске Југославије у одбрамбеном рату против НАТО-а чини *објективно искуство*.

Објективне структуре искуства не можемо бити непосредно свесни и не можемо је директно сазнати. Она мора, уз помоћ научних метода, посредно да се закључи. Који саставни елементи нашег личног борбеног искуства имају интерсубјективни, друштвени карактер може се утврдити само анализом понашања војника и старешина у борби, пре свега, поређењем њиховог држања са понашањем и држањем других људи и, потом, закључивањем по аналогији.³⁸ Према томе, теза о постојању објективног искуства има карактер претпоставке нужне за објашњење извесних искуствених чињеница. У нашем случају, на пример, нужно је претпоставити да постоји објективно искуство у процесу развијања и одржавања морала војске у грађанском рату на простору претходне Југославије. Да би припадници војске били у стању да својим учешћем у борби заједнички остварују предвиђени циљ рата – борбе, боја и операције, логично је претпоставити да у ономе што опажају, осећају и желе у процесу оружане борбе има структурно идентичних елемена-

³⁸ Исто, стр. 248.

та.³⁹ При томе, нема апсолутне објективности искуства. У науци и обичном животу постоји само релативна објективност сазнања уопште и искуства посебно. Има мало људских искуствених елемената за које се може рећи да имају универзални друштвени карактер. Тако, на пример, сви људи, вероватно, доживљавају неке структурно идентичне елементе при осећању глади, жеђи, несигурности, страха, мржње према непријатељу, развојености од ближњих, жалости због наглог губитка друга итд., из чега се може закључити да су најобјективнији ти елементи искуства. Међутим, ступањ објективности може да се одређује и квантитативним мерилима. Што више људи опажа и мисли исто у процесу оружане борбе, резултат њиховог свесног напора има објективнији карактер.⁴⁰ Објективније сазнање имају старешине, посебно оне које се баве моралом, од огромне већине војника.

Дакле, при осталим једнаким условима број људи који су доживели истоветно искуство или извели истоветан закључак, посебно њихово знање и спремност да опажају или суде независно од емоција, жеља и интереса, како сопствених, тако и своје породице, нације и јединице, значајно утиче на објективност искуства уопште, па и искуства у процесу оружане борбе. Једна структура искуства биће утолико објективнија уколико важи за већи број субјеката у што разноврснијим условима и у дужем временском интервалу.

---

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, стр. 253.